

ביאורים

אתמול למדנו על ארבעת מקורות המידע עליהם ניתן לבסס ידיעות, במטרה להבין את בסיסי האמונה בדת האלוהית: א. המושכלות, ההיגיון המולד. ב. המוחשות, הרגשת החושים שלנו. ג. תצפיות בעולם. ד. נמשכות, דברים מפורסמים ומוסכמים שלא ניתן להשתיל באנושות לולא שהיו נכונים (כמו עובדות היסטוריות שאין חולק עליהן). כל טענה שנבסס על אחת מן ההוכחות האלו תחשב לקביעה מוכחת. בדיוק כפי שההיגיון או החושים מהווים הוכחה, כך גם ההוכחות האחרות, אף על פי שאיננו יכולים לחוש אותן או להסיק אותן בכוח ההיגיון.

על רקע היסודות האלו נוכל להבין את תפקידם של הניסים ביצירת עם ישראל ובהתבססות התורה והיהדות. היות וחלקים רבים ביסודות היהדות אינם ניתנים להוכחה על ידי היגיון מולד, ואינם מורגשים בחושים, הניסים מילאו את התפקיד של הוכחות מן התצפיות. בכל פעם שה' דרש ממישהו לשמור חוקים שונים, הוא דאג שיהיה לו בסיס מוכח לאמת שבחוקים אלו. בדרך זו, כשנביאים שונים קיבלו ציווים, כגון אדם הראשון, נח ואברהם, לא נותר להם כל פקוק באמתת מציאות ה', במציאות הנבואה, או בהיות החוקים מהשמים, שהרי בעיניהם ראו הכל נבואתם. כמו כן את מנגנון השכר והעונש הם חוו באופן מוחשי בעונשים שהם קיבלו או שהיו בעצמם עדים אליהם. אחרי מפגש חי עם השכר והעונש, כבר בעולם הזה - לא נותר ספק בלב על הצפוי לנו בעולם הבא. כך, כשהאמת הייתה ברורה - הם יכלו לקבל מצוות.

גם עם ישראל עבר תהליך דומה. הם ראו את ה' בהתגלותו במעמד הר סיני, ואת השכר והעונש הם חוו בצורה החזקה ביותר בכל תהליך יציאת מצרים. נוכחנו לדעת אם-כן, כי היהדות נוסדה על בסיס הנחות קבילות ומוכחות. ולאחר שהיא הוכחה, מובן שהיא מחייבת לכל הדורות.

הרחבות

• חשיבות מעמד הר סיני

וכן במפתח תורה התאמתו לישראל ההתחלות הפוללות, אחר שהשיגו בנבואה ה' מדבר עמקה ומצוה אותם תורה; ונתאמתה להם ביציאת מצרים ההשגחה לשכר ולענש. הרבה ראשונים מדגישים שמעמד הר סיני הוא מעמד משמעותי מאין כמוהו בביסוס האמונה בעם ישראל. רבי יהודה הלוי כותב: "שהעם... נשאר בנפשותם ספק, איך ידבר האלהים עם האדם... ורצה ה' להסיר הספק הזה מליבותם... והתקדש העם, ונזדמן למדרגת הנבואה, אף לשמוע דברי האלהים פנים בפנים..." [מאמר א, פז]. ממשיך רבי יהודה הלוי וכותב: "העולה בידנו מזה הוא שכל מי שראה את המעמדות ההם נתאמת לו כי הדבר בא מלפני הבורא בלי אמצעי, בהיות כל אלה דומים לבריאה ראשונה וליצירה ראשונה, ועל ידי כך תקבע בנפשות ההאמנה בתורה התלויה בהם וגם ההאמנה שהעולם נברא ושהאלוה בראו" [מאמר א, צא].

באופן דומה כותב הרמב"ם בהקשר זה: "במעמד הר סיני שעינינו ראו ולא זר, ואוזנינו שמעו ולא אחר, האש והקולות והלפידים. והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אליו ואנו שומעים משה משה לך אמור להן כך וכך. וכן הוא אומר "פנים בפנים דבר ה' עמכם" [דברים ה, ד], ונאמר: "לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת" [שם, ג]. ומנין שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שהיא אמת שאין בו דופי? שנאמר: "הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם" [שמות יט, ט] "רמב"ם הלכות יסודי תורה א, ח].

ההקדמות הן
הקדמה ושוורש
למופת

וכל אחד מאלו הארבעה-מינים מן ההקדמות, אין ספק בהם שיושמו התחלה ושרש למופת.° כי כמו שמופתי ההנדסה, שהם כלם בנויים על המשפלות הראשונות, והמופתיים הטבעיים, שהם בנויים על המוחשות° - הם אמת שאין ספק בהם כלל, אחר שסבתם ידועה ונפרת; כן המופתיים הבנויים על הנסיונות°, אף-על-פי שסבתם נסתרת - אין לספק בהם כלל, אחר שהעיד החוש על מציאותם. כי כמו שלא יתבאר לעולם שזויות המשלש אינן שוות לשתי נצבות ושהפלפל לא יחמם, לפי שסבתם ידועה ומשפלת - כן לא יתבאר לעולם שהקלאמיט"א° לא ימשך הברזל, אף-על-פי שסבתו נעלמת ומספלת°; כי הדבר שהעיד עליו הנסיון, אי-אפשר שיתבאר הפכו לעולם.

אימות בניסיון
ללא ידיעת
הסיבה

ולהיות עקרי התורה והתחלותיה, אין כלן משגות מצד-המשפלות הראשונות, ואינן מוחשות° בכל עת, כחמם הפלפל וקרור האופיון, אבל סבתן בלתי-ידועה - בעבור-זה התחכם הש"י לאמת התחלות התורה בנסיון, כדי שלא יפל הספק בהן. כי מה שנתאמת בנסיון, כמשך הקלאמיט"א הברזל - אי-אפשר שיפל הספק בו, אף-על-פי שסבתו נעלמת, כמו שלא יפל הספק בדברים הטבעיים המשגים בחוש שסבתם ידועה.

אדם הראשון

וזה נמצא תמיד בכל הדתות האלהיות. כי בתורה שנצטוה אדם, נתאמת אליו מציאות ה' שהיה מדבר עמו, והנבואה ותורה-מן-השמים ושכר-וענש. וזה, כי ה' נגלה אליו ודבר עמו וצוהו על התורה באמרו [בראשית ב, טז]: "ויצו יי אלהים על האדם לאמר" וגו', ובארו רז"ל [סנהדרין נו:]: כי בזה-הפסוק נרמזו כל המצוות שנצטוה אדם עליהן. ונתאמת אליו בנסיון גם-כן השכר - והענש על עשיית המצוות, במה שנענש על עברו מצות ה' והתפתותו לנחש על-ידי חוה. וכבר אמרנו [פ"ד] כי ענשי העולם-הזה ראיה על ענשי העולם-הבא.

וכן לנח - נתאמת אליו הנבואה ומציאות ה' שהיה מדבר עמו, והשכר והענש במבול, שנצול הוא ובניו ונענשו האחרים. ועל-כן° קבל התר אכילת הבשר שנאסר לאדם.

וכן לאברהם - כשנצטוה בברית-המילה נתאמת לו מציאות ה' המדבר עמו, והנבואה אברהם ותורה-מן-השמים, בצווי ההוא שהיה מצוה אליו.

וכן במתן-תורה התאמתו לישראל ההתחלות הפוללות°, אחר שהשיגו בנבואה ה' מדבר עמקה ומצוה אותם תורה; ונתאמתה להם ביציאת מצרים ההשגחה לשכר ולענש°.

אם-כן, נתאמתו בנסיון התחלות התורה, אמות שאין ספק בו; ולזה תהיה התורה אמתית ונצחית, בלי-ספק. כמו שההקש° שהקדמותיו אמתיות, יהיה המשפט° היוצא מהן, שהיא התולדה, אמתית, בלי-ספק, ולא תקבל שנוי לעולם, כי האמת לא ישתנה לעולם.

למופת - להוכחה. המוחשות - נתונים הנקלטים בעזרת החושים. הנסיונות - שניסו, ואלו תוצאותם. שהקלאמיט"א - מגנט. ומספלת - לא ידועה. מוחשות - מורגשות. ועל-כן - כשכר. ההתחלות הפוללות - מקרי האמונה. שההקש - היסק לוגי. המשפט - המסקנה.

ביאורים

אתמול למדנו על הכלים היסודיים להשגת האמת שבעיקרי היהדות. זהו עיקרון חשוב, שכל דבר נשפט על פי היסודות שלו. אנשים עשויים להתווכח באריכות, ויכוח שאין בו תועלת, כיוון שכל אחד מהם יוצא מהנחות אחרות, והם לא מגיעים לדון על הנחות אלו. זהו הרעיון אליו מכוון הפסוק: "ראש־דְּבָרְךָ אָמֵת וְלְעוֹלָם כָּל־מִשְׁפַּט צְדָקָה" (תהילים קיט קט). 'ראש הדבר' הוא כלי ההוכחה בהם אתה משתמש ועליהם תבנה את מסקנותיך. אם כלים אלה אמיתיים, המשפט שתוציא מהן יהיה צודק ונצחי, שלעולם לא יתברר כמוטעה.

ואמנם לא כל עיקרי היהדות שיש לנו מושגים כיום רק על מסורת שהוכחה בעבר. חלקם ניתן להוכיח כיום על ידי ההיגיון וחלקם הם מהדיעות המפורסמות באנושות שאי אפשר להכחישן. לזה רמז הכתוב במזמור: "הָאֲזִינָה עִמִּי תוֹרָתִי, הִטּוּ אָזְנוֹכֶם לְאִמְרֵי פִי... אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ וַיִּדְעוּם וַאֲבוֹתֵינוּ סִפְרוּ לָנוּ" (תהילים עח). בפסוק זה מבואר כי עלינו להאזין לתורה ולקבלה מפני: א. 'הדברים ששמענו', ב. 'הדברים שנדע', ג. 'הדברים שאבותינו סיפרו לנו'. פירוש הדברים: א. 'הדברים ששמענו' רומז לעיקר 'תורה מן השמים', עיקר שמוכח מכוח מה ששמענו על נכונותו. העובדה שהתורה ניתנה מהשמים, במעמד המפורסם ביותר באנושות, הלא הוא אירוע היסטורי שאין כל סיבה ואין כל אפשרות לטעון שלא אירע, ולטעון שהידיעה עליו הושגה באופן מלאכותי בכל האנושות, מקצה ועד קצה. ב. 'הדברים שנדע' זהו עיקר 'מציאות ה'". עיקר זה איננו צריכים לקבל מהמסורת. אנו יכולים לדעת אותו בעצמנו, על ידי שימוש בכלי ההיגיון שלנו. ג. הדברים שאבותינו סיפרו לנו' רומז לעיקר של "שכר ועונש", אותו אנו יודעים בבירור רק מכח המסורת מהתקופות של ההשגחה הגלויה, כתקופת התורה. לשם מטרה זו ממשיך המזמור ומרחיב על הניסים הרבים שממלאים את ההיסטוריה שלנו ועל חשיבות העברתם במסורת. כך למדנו במזמור זה: "וַיִּקָּם עֲדוֹת בְּיַעֲקֹב", באמצעות העובדה כי לכל הניסים הינו עדים, כך, מתוך יסודות מוכחים של "נסיונות", דהיינו ראיה במציאות, "ותוֹרָה שֶׁם בְּיִשְׂרָאֵל".

הרחבות

אשא עיני אל ההורים

"וַאֲבוֹתֵינוּ סִפְרוּ לָנוּ" - להורות על עקר "השֶׁכֶר וְהַעֲנָשׁ" הנפשי, שְׁזָהוּ מִשְׁגַּ אֲלֵינוּ מִצַּד־הַקְּבֵלָה בְּלִבְד. רבי יוסף אלבו מביא את מסורת האבות בתור אחד מהדרכים להגיע לאמונה. היחס בין אב לבן מהווה מקור מניע לעבודת הבורא, מלבד העברת המסורת שיש בו. ספר החינוך מסביר את טעם מצוות כיבוד אב ואם וכיצד היא מחזקת את האמונה ועבודת ה': "משרשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלוהים ואנשים. ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבע זאת המידה בנפשו יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאוויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאלולי הנפש שחננו האל יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להיזהר בעבודתו ברוך הוא" [מצוה לג]. ספר החינוך מסביר שהכרת הטוב להורים תביא גם להכרת הטוב לקב"ה, ומתוך כך יבוא האדם לעבודת הבורא. בעל חובות הלבבות מרחיב בעניין של הכרת הטוב, ומדבריו עולה שכל עבודת ה' מבוססת על הכרת הטוב: "וכיוון שנתברר חיוב קבלת עבודת ה' יתעלה על האדם בגלל מידות טובותיו עליו..." [חובות הלבבות שער שלישי, סוף ההקדמה].

וְזֶהוּ שְׂאֵמֵר הַכְּתוּב [תהלים קיט, קס]: "ראש־דְּבָרְךָ אָמֵת וְלְעוֹלָם כָּל־מִשְׁפַּט צְדָקָה" - כלומר: כאשר ראש דְּבָרְךָ, שהן ההקדמות שידבר בהן בתחלה להוציא התולדה מהן, שהוא המשפט הדרוש, הן אמתיות - לפיכך המשפט היוצא מהן יהיה אמת; ויהיה לפי־זה נצחי, כי האמת לא יקבל שנוי לעולם. וְזֶהוּ אָמְרוּ: "וְלְעוֹלָם כָּל־מִשְׁפַּט צְדָקָה". ולכן התורה, שנתבארו התחלותיה מן החוש, תהיה אמתית שאין לספק בה כלל.

וְאֹלָם, כְּדִי שֶׁלֹּא יִדְמָה שֶׁהַתְּחִלּוֹת הַתּוֹרָה כִּלְנֵי מִתְבַּאָּרוֹת לָנוּ הַיּוֹם עַל־פִּי הַקְּבֵלָה בְּלִבְד, בְּאֵר אֶסֶף בְּמִזְמוֹר "הָאֲזִינָה עִמִּי תוֹרָתִי" [תהלים עח] כִּי יֵשׁ מִהֵן מִתְבַּאָּרוֹת עַל־פִּי הָעֵינַי; וּמִהֵן מִן הַנִּמְשָׁכוֹת, וְהֵם הַדְּבָרִים שֶׁאֵין חוֹלֵק עֲלֵיהֶם כִּלְנֵי; וּמִהֵן מִן הַמְקַבְּלוֹת בְּלִבְד. וְעַל כֵּן אָמְרוּ: "הָאֲזִינָה עִמִּי תוֹרָתִי, הִטּוּ אָזְנוֹכֶם לְאִמְרֵי פִי. אֲפַתְחָה בְּמִשְׁלַל פִּי, אֲבִיעֵה חֵידוֹת מִנִּי־קֶדֶם. אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ וַיִּדְעוּם וַאֲבוֹתֵינוּ סִפְרוּ לָנוּ". אָמַר: "אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ" - לְרִמּוֹ עַל עֵקֶר "תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם", שֶׁהוּא מִן הַנִּמְשָׁכוֹת־הַנִּשְׁמָעוֹת מִפִּי כָל הָאֲמוֹת, שֶׁלֹּא נִמְצָא בְּעוֹלָם חוֹלֵק עֲלֵיהֶן; כִּשְׁמִיעָה שֶׁמְצָרִים וּבָבֶל הָיוּ בְּעוֹלָם, שֶׁאִי־אֶפְשָׁר לְהַכְחִישׁ זֶה, אֶף־עַל־פִּי שֶׁלֹּא רָאִינוּהוּ אֲנַחְנוּ. וְרִמּוֹז רֵאשׁוּנָה אֶל עֵקֶר "תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם", לְפִי שֶׁהִיא מְזַהֵר עַל שְׁמִיעַת הַתּוֹרָה בְּכִלְל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "הָאֲזִינָה עִמִּי תוֹרָתִי". וְאָמַר אַחֵר־כֵּן: "וַיִּדְעוּם" - לְרִמּוֹז עַל עֵקֶר "מִצִּיאוֹת ה'" וְהַשְּׂרָשִׁים הַמְסַתְּעִים מִמֶּנּוּ, שֶׁהוּא מִשְׁגַּ מִצַּד־הַיְדִיעָה הַמְחַקְרִית הַמִּיִּסְדֵּת עַל הַמוֹחָשׁוֹת לָנוּ וְהַמְשַׁכְּלוֹת הָרָאשׁוֹנוֹת. וְאָמַר עוֹד: "וַאֲבוֹתֵינוּ סִפְרוּ לָנוּ" - לְהוֹרוֹת עַל עֵקֶר "הַשְּׂכָר וְהַעֲנָשׁ" הַנִּפְשִׁי, שֶׁזָּהוּ מִשְׁגַּ אֲלֵינוּ מִצַּד־הַקְּבֵלָה בְּלִבְד.

וְכִדִּי לְבִאֵר אֲמוֹת הַתְּחִלָּת זֶה־הָעֵקֶר, הַבִּיא הַנְּסִים וְהַנִּפְלְאוֹת וְהַהִשְׁגָּחוֹת הַפְּרָטִיּוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ לְאֲבוֹתֵינוּ, לְפִי מָה שֶׁקְּבִלְנוּ מֵהֶם, כִּי הֵם אוֹת עַל שֶׁכֵּר הָעוֹלָם־הַבָּא, כְּמוֹ שֶׁבִּאֲרָנוּ בְּפָרֶק אַחַד־וְעֶשְׂרִים מִזֶּה־הַמָּאָמֵר. וּבִאֵר עוֹד כִּי הַקְּבֵלָה הַזֹּאת רְאוּי שֶׁתְּהִיָּה נִמְשָׁכֶת תְּמִיד מֵאֵב לְבָן, וְעַל כֵּן אָמַר: "לֹא נִכְחַד מִבְּנֵיהֶם". וּבִאֵר כִּי שֶׁרֵשׁ הַקְּבֵלָה וְהַתְּחִלּוֹת הַלְלוּ הַשָּׁג לְיִשְׂרָאֵל מִן הַחוּשׁ, וּמִשֶּׁם בָּאָה הַקְּבֵלָה נִמְשָׁכֶת לָנוּ, וְזֶהוּ שֶׁכְּתוּב [שם, ה]: "וַיִּקָּם עֲדוֹת בְּיַעֲקֹב וְתוֹרָה שֶׁם בְּיִשְׂרָאֵל", כְּלוֹמֵר: עַל־יְדֵי מָה שֶׁהִשְׁגִּינוּ הֵם בְּעֲדוֹת הַחוּשׁ, שֶׁם תּוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל, נִמְשָׁכֶת עַל־פִּי הַקְּבֵלָה תְּמִיד.

הַתְּחִלּוֹתֶיהָ מִן הַחוּשׁ - יסודי האמונה נתבררו בחושים, בראית יציאת מצרים ומעמד הר סיני. הַקְּבֵלָה - המסורת. הַנִּמְשָׁכוֹת - ידיעות היסטוריות ברורות ומפורסמות. הַמְחַקְרִית - הפילוסופית. בְּעֲדוֹת הַחוּשׁ - הם ראו את הדברים בצורה מוחשית ברורה כעדות ברורה.

ביאורים

הרכיב העומד במרכז חייו של כל עובד ה' הוא התורה.

התורה מקיפה את כל חייו, הן את העולם המעשי והן את העולם המחשבתי והמיידותי. מבחינת העולם המעשי קיום מצוות התורה מלוות אותו 'מסביב לשעון', ומדריכות אותו לגבי המעשה האסור והמעשה המותר: 'בשבתך בבייתך ובלכתך בדרך ובשכרך ובקומך'. מצד העולם המחשבתי והמיידותי: התורה מדריכה את אדם לחשיבה ישרה ונכונה, לדרך ההתעלות במידות טובות וכדומה. מרכזיותה של התורה וחשיבותה מביאים את חז"ל לעסוק בהסברים על אמיתות התורה, על היותה תורה אלוהית ועל היותה מהותית לחיינו ועוד.

רבי יוסף אלבו מייחס חשיבות עליונה לעניין זה, ומסביר כאן מדוע מסירת התורה לעם ישראל הוא עניין שאמיתותו מוכחת היטב.

ישנן שתי בחינות שדרכן ניתן להוכיח את אמיתות התורה. האחת מצד התורה עצמה, תכניה ועיקריה, כאשר הם נבחנים מול עיקרי האמונה וענפיהם על פי מה שלמדנו לעיל. השנייה שבה הוא עוסק כאן, היא מצד השליח שמסר את התורה, הוא מלמד אותנו שכדי לאמת באופן מוחלט את הנבואה, לא די בהוכחה על המופתים שעשה הנביא, אלא יש לאמת את הנבואות עצמן על ידי ראיייה של הנבואה או של התגשמותה באופן מעשי.

להבנת העניין הוא פותח במשל שמלמד אותנו פרק באופן בו ניתן לאמת דבר שאנו רוצים לבדוק את אמיתותו. לשם כך הוא מחלק בין שני סוגים של ראיות. הסוג הראשון הוא ראיייה על עצם הדבר, מתוך מבט לעומק על הדבר עצמו או על פעולותיו. הסוג השני הוא ראיייה על האדם שעושה את אותו דבר, על גדלותו ויכולותיו. הסוג הראשון של הראיות, הוא הסוג המהותי והמוכח ביותר. בסוג זה העיסוק הוא בבדיקת הדבר עצמו, ונעשה מתוך שאנו רואים את הדברים בעינינו את יכולותיו ופעולותו. לעומת זאת הסוג השני של הראיות, יכול אולי לספק לנו מבט על היכולות והגדלות של מי שיצר את הדבר, אך לא מהווה עדות גמורה על הדבר עצמו.

על פי זה יסביר רבי יוסף אלבו בהמשך הדברים, כיצד ניתנה התורה באופן שיהיו לעם ישראל ראיות על אמיתותה של התורה ועל היותה תורה אלוהית.

הרחבות

• שיטת הכוזרי בביסוס האמונה

פי התאמות היות התורה אלוהית, הוא משני צדדים: מצד הדת בעצמה ומצד השליח. רבי יהודה הלוי הולך בדרך אחרת בהסבר הדרך לאמונה. לאחר שמלך כוזר שואל את החבר על דתו הוא עונה לו באופן הבא: "אמר לו החבר: אנחנו מאמינים באלוהי אברהם יצחק ויעקב המוציא את בני ישראל ממצרים באותות ובמופתים ובמסות, והמכלכלם במדבר, והמנחילם את ארץ כנען, אחר אשר העבירם את הים והירדן במופתים גדולים, ושלח משה בתורתו, ואחר כך כמה אלפי נביאים אחריו מזהירים על תורתו, מיעדים בגמול הטוב לשומרה, ועונש הקשה לממרה אותה. ואנחנו מאמינים בכל מה שכתוב בתורה, והדברים ארוכים". מלך כוזר מתאכזב מתשובת החבר, ותמה מדוע הוא לא מזכיר את בריאת העולם ואת הבורא: "והלא היה לך לומר יהודי, כי אתה מאמין בבורא העולם, ומסדרו ומנהיגו, ובמי שבראך והטריףך והדומה לספורים האלה, אשר הם טענת כל מי שיש לו דת". החבר מסביר את עמדתו: "זה שאתה אומר היא הדת ההקשית המנהגית, מביא אליה העיון, ונכנסים בה ספקות רבות... אבל פתיחת דברי היא המופת, ועוד כי היא הראייה, אין צריך עמה לא ראיה ולא מופת" [כוזרי א-יא-טו]. ריה"ל מסביר שאין הוא מבסס את אמונתו על הוכחות שכליות כיוון שאין הם מביאים לאמונה ברורה ללא ספקות. לעומת זאת, ההשגחה האלוהית הגלויה על עם ישראל היא מקור איתן ודאי לאמונה (ראה 'בין הכוזרי לרמב"ם' עמ' לד-לה).

לעילוי נשמת מרן הרב אברהם יצחק הכהן בן הרב שלמה זלמן קוק זצ"ל
להצלחת נתנאל ברוך בן שרה הי"ו

פרק שמונה-עשר

וְרָאוּי שֶׁנִּשְׁאָל וְנֹאמַר: אַחַר שֶׁאַנְחֵנוּ נִמְצָא דְתוֹת הַרְבֵּה נִקְרְאוֹת "אֱלֹהִיּוֹת", וְהַקְבָּלָה נִמְשָׁכֶת בְּכָל אַחַת מֵהֶן לְבַעֲלֵי הַדָּת הַהִיא – בְּמֵה יִדְעוּ, אֲפֹא, הַהֲבָדֵל בֵּין הַדָּת הָאֱלֹהִית הָאֲמִתִּית וּבֵין הַדָּת הַמְזִיפֶת הַטּוֹעֵנֶת שֶׁהִיא אֱלֹהִית, מִתְדַמָּה אֶל הָאֱלֹהִית וְאֵינֶנָּה אֱלֹהִית?

וְאָמַר: כִּי הַתְּאֻמָּת הַיּוֹת הַתּוֹרָה אֱלֹהִית, הוּא מִשְׁנֵי צְדָדִים: מִצַּד-הַדָּת בְּעֶצְמָהּ וּמִצַּד-הַשְּׁלִיחַ. אֹלָם אֲשֶׁר מִצַּד-הַדָּת בְּעֶצְמָה – הִנֵּה הוּא שֶׁיִּבְחָנוּ הַשְּׁלֵשָׁה-עֶקְרִים שֶׁכִּתְבָנוּ עִם הַשְּׂרָשִׁים הַמְסַתְעֵפִים מֵהֶם עַל-הַדֶּרֶךְ שֶׁכִּתְבָנוּ לְמַעַלָּה [פ"טו]. וְאִם אֵינָה חוֹלְקֶת עַל שׁוּם-עֶקֶר מִהֶעֱקָרִים וְלֹא עַל שׁוּם-שֶׂרֶשׁ מִן הַשְּׂרָשִׁים הַיּוֹצֵאִים מֵהֶם אֹ הַנִּתְלִים בָּהֶם – הִנֵּה הִיא אֱלֹהִית; וְאִם לֹא – הִנֵּה הִיא מְזִיפֶת וּמִתְדַמָּה בְּאֱלֹהִית. וְאֹלָם אֲשֶׁר מִצַּד-הַשְּׁלִיחַ – הִנֵּה הוּא בְּשִׁיתְאֻמָּת הַגֵּעַת הַנְּבוּאָה אֶל הַנְּבִיא וְהַיּוֹתוֹ שֶׁלִּיחַ לְהַנְתֵּן דָּת עַל-יָדוֹ, אֲמוּת עֲצָמִי. וְזֶה, כִּי אֲמוּת הַדְּבָר, עַל-שְׁנֵי פְנֵים: אִם אֲמוּת עֲצָמִי וְאִם אֲמוּת בְּלִת־עֲצָמִי. וְהָאֲמוּת הַעֲצָמִי הוּא שִׁיתְאֻמָּת הַדְּבָר, אִם מִצַּד-סְבוּתָיו וְאִם מִצַּד-סְגֻלוֹתָיו הַעֲצָמִיּוֹת; וְהָאֲמוּת הַבְּלִת־עֲצָמִי הוּא שִׁיתְאֻמָּת הַדְּבָר אֲמוּת מְקָרִי, לֹא מִצַּד-סְבוּתָיו וְלֹא מִצַּד-סְגֻלוֹתָיו הַעֲצָמִיּוֹת.

וְהַמְשַׁל בְּזֶה: שְׁנֵי רוֹקְחִים שֶׁהוֹבְאוּ לִפְנֵי חֲכָמֵי הַרְפּוּאָה לַעֲשׂוֹת מְרֻקְחָת הַתְּרִיא"ק הַגְּדוֹל; וְאָמַר הָאֶחָד כִּי הוּא יִרְקַח הַתְּרִיא"ק רְקוּחַ יָפֵה, מִצִּיל מִכָּל סְמֵי הַפְּנוֹת, הַחֲמִים וְהַקְּרִים, וּמְכַל מִינֵי הָאֲרָסִים; בְּרָאִיה – שֶׁהוּא יִרְאֶה לִפְנֵיהֶם בְּשֶׁר הָאֲפָעָה וְכָל הַסְּמִים הָרְאוּיִים לִכְנֵס בַּתְּרִיא"ק, וְיִנְסֶה סְגֻלוֹת כָּל הַסְּמִים הַפְּשׁוּטִים וְכּוֹחֵתֵהֶם, אֶחָד-אֶחָד, לִפְנֵיהֶם. וְעֵשָׂה כֵן – שֶׁנִּסֶּה לִפְנֵיהֶם כָּל הַסְּמִים, וְהַקְּרוּ כָּל־שְׂאִין בָּהֶם חֲשֵׁשׁ זִיּוּף, כִּי אֵין סִפְקַ שֶׁהַתְּרִיא"ק שֶׁנִּעֲשָׂה עַל זֶה-הַדֶּרֶךְ אֵין בּוֹ חֲשֵׁשׁ-זִיּוּף, אַחַר שֶׁנִּתֵּן הַרוֹקַח הַהוּא אֲמוּת עֲצָמִי אֲלִיו. וְכֵן אִם יֹאמַר שֶׁהַתְּרִיא"ק אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הוּא טוֹב, בְּרָאִיה שֶׁהוּא יִרְפָּא כָּל הַחוֹלִים מִכָּל מִינֵי הַתְּחַלּוּאִים וְסְמֵי הַפְּנוֹת שֶׁרְאוּי לְרַפְּאוֹת בַּתְּרִיא"ק, וְעֵשָׂה כֵן – שֶׁאֵין סִפְקַ, גַּם-כֵּן, שֶׁהָאֲמוּת הַזֶּה טוֹב, אַחַר שֶׁאֲמוּת הַיּוֹת הַתְּרִיא"ק אֲמִתִּי מִצַּד-סְגֻלוֹתָיו הַעֲצָמִיּוֹת. וְאֶף-עַל-פִּי שֶׁאֵין הָאֲמוּת הַזֶּה חִזְק פְּרָאשׁוֹן שֶׁאֲמִתִּי הַדְּבָר מִצַּד-סְבוּתָיו – הִנֵּה שְׁנֵיהֶם אֲמוּת עֲצָמִי אֶל הַתְּרִיא"ק, שֶׁאֵי-אֶפְשֶׁר שִׁיְהִיהָ בּוֹ שׁוּם-זִיּוּף.

וְהַרוֹקַח הַשְּׁנִי אָמַר כִּי הוּא יַעֲשֶׂה הַתְּרִיא"ק מוֹעִיל מִכָּל סְמֵי הַפְּנוֹת, בְּרָאִיה שֶׁהוּא יִלְךְ בְּמוֹ-אֵשׁ וְלֹא יִכְוֶה, אוֹ יִלְךְ עַל-פְּנֵי הַמַּיִם וְלֹא יִטְבַּע. כִּי אֶף-עַל-פִּי שֶׁיַּעֲשֶׂה כֵן לַעֲנֵי הָעַמִּים וְהַשְּׂרָרִים וְלִפְנֵי כָּל הַחֲכָמִים, אֵין זֶה רָאִיה עֲצָמִית עַל הַיּוֹת הַתְּרִיא"ק, שֶׁעֲשָׂה אוֹ שִׁיעֲשָׂה, טוֹב; כִּי כִּבֵּר אֶפְשֶׁר שֶׁאֶף אִם הִלֵּךְ בְּמוֹ-אֵשׁ וְלֹא נִכְוֶה, שֶׁהַתְּרִיא"ק שֶׁיַּעֲשֶׂה לֹא יִהְיוּ לוֹ סְגֻלוֹת הַתְּרִיא"ק לְהַצִּיל מִכָּל סְמֵי הַפְּנוֹת, לְפִי שֶׁהָאֲמוּת הַזֶּה שֶׁעֲשָׂה אֶל הַתְּרִיא"ק הוּא אֲמוּת בְּלִת־עֲצָמִי, וְאֶפְשֶׁר שִׁיְהִיהָ בּוֹ עֲדָן חֲשֵׁשׁ-זִיּוּף.

וְהַקְבָּלָה – הַמְסוּרֶת. עֲצָמִי – מֵאֲמַת אֵת עֶצֶם הַדְּבָר בְּאֹפֶן יִשִּׁיר, יֵאֲמַת שֶׁהוּא הַשְּׁלִיחַ שֶׁנִּשְׁלַח עִי הַיּוֹכַח הַמּוֹכִיחָה אֵת עֶצֶם הַדְּבָר. בַּתְּרִיא"ק – סוּג שֶׁל תְּרוּפָה מוֹעִילָה מְאֹד לְבַעֲיוֹת רְבוֹת. הָאֲרָסִים – סוּגֵי אֲרִס. הָרְאוּיִים לִכְנֵס – שֶׁמָּהֶם רוֹקְחִים תְּרוּפָה זֶה. סְבוּתָיו – מְרַכְבִּיּוֹ. בְּמוֹ – בַּתוֹךְ.

מה הדרך
להבדיל בין דת
אלוהית מופת
לדת אלוהית
אמיתית

אימות הדת מצד
עצמה ומצד
השליח

משל שני
הרוקחים

ביאורים

שנים רבות הנהיג משה רבנו את ישראל. בדברי התורה המתארים בהרחבה את מה שהתרחש בשנים אלו, מתוארים ניסים רבים שמשם רבנו עשה לישראל, החל במפגש הראשון סביב האותות שעשה לפרעה, דרך מכות מצרים והציאה ממנה וכלה בניסים רבים שבמדבר. ניתן היה לתלות בראיית המופתים הללו את הידיעה שלנו על אמינות התורה והידיעה שהיא מהבורא, ולומר שמכיוון שישראל ראו שהקב"ה עשה ביד משה כל כך הרבה אותות ומופתים, בודאי שהתורה שלימד משה את עם ישראל היא אמת גמורה, וניתנה מאת הבורא. אולם הקב"ה לא הסתפק בכך. המופתים הרבים שנעשו ביד משה, יכולים אולי להוכיח לעם ישראל שמשם רבנו הוא אדם גדול שנבחר על ידי הבורא לעשות מופתים לעם ישראל, אך לא די בהם כדי להוכיח הוכחה ברורה ומוחלטת על אמינות התורה, כתורה אלוהית.

מדוע? כאשר האימות הוא רק עצם הידיעה שבכוחו של משה רבנו לעשות אותות ומופתים, חסרים עדיין מספר רכיבים כדי שיאמינו ישראל בו כנביא האמת ובתורה שהביא כתורה אלוהית.

למרות שאנו רגילים להכיר במציאות הנבואה, עצם מציאות הנבואה היא חידוש ופלא עצומים. כיצד ייתכן שאדם גשמי יזכה שידבר עימו הקב"ה בכבודו ובעצמו? בעצם זה שהקב"ה חידש את הנבואה הוא חידש חידוש גדול, שבו הוא כביכול מצמצם את עצמו ומדבר עם בני אדם. חידוש כזה גדול עדיין לא היה בתקופתם דבר פשוט וברור. עדיין לא הוכח לעם ישראל שיש מושג כזה של נבואה. ולכן כדי שיאמינו ישראל שיש מושג שכזה, צריך היה שהם יזכו לטעום אותו בעצמם.

נוסף לזה, גם אם נצליח לאמת את עצם היכולת של אדם להתנבא, עדיין לא מחויב המציאות שמשם שעשה אותות ומופתים אכן הגיע למדרגת הנבואה, שהרי קורה שנעשו מופתים לחכמים וצדיקים שאינם נביאים.

מעבר לזה, חשוב שעם ישראל ידעו ויראו בעצמם במי הקב"ה בוחר לתת את תורתו לעם ישראל. דבר זה התאפשר כאשר ישראל ראו בעצמם במעמד הר סיני איך הקב"ה נותן באמצעותו את התורה.

הרחבות

• מדרגות באמונה

וגם בך יאמינו לעולם. לכאורה יש סתירה בין הפסוקים: כבר בקריעת ים סוף כתוב "ויאמינו בה' ובמשה עבדו" [שמות יד, לא], ואם-כן, מדוע היה צריך בנוסף לכך את מעמד מתן תורה "בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם" [שם יט, ט]?

רבי אברהם אבן עזרא כתב: "ואין טענה ממלת ויאמינו בה' ובמשה עבדו, כי כתוב וירא ישראל ולא כל ישראל". כלומר, בקריעת הים רק חלק מעם ישראל האמינו במשה, ואילו במתן תורה העם כולו האמין במשה.

הרמב"ן חלק עליו כיוון שלא ייתכן שעם ישראל לא האמין במשה בשירת הים, "כי זרע אברהם לא יסתפקו בנבואה...", ומלבד זאת לא נראה מהפסוקים שיש הבדל "אף כאן לא נאמר בעבור ישמע כל העם". לכן, הוא מסביר באופן אחר - בנוסף על אמונה בנבואת משה שהשיגו בים סוף, עם ישראל עצמם נעשו נביאים תחת הר סיני, ככתוב "היום הזה ראינו כי ידבר אלוהים את האדם וחי" [דברים ה, כא].

רבי חיים בן עטר תרץ בדומה לדברי רבי יוסף אלבו שלפנינו, שקודם מתן תורה לא האמינו שה' מדבר עם משה: "ונראה לומר כי האמונה שהאמינו ישראל במשה היתה שהוא עבד ה' וה' חפץ בו ועושה תפילתו ורצונו, אך לא האמינו שהיה ה' מדבר עמו... ואומרו וגם בך יאמינו פירוש באמצעותך יאמינו בנביא אשר אקים להם תחתך בכל דור ודור לעולם כי תפקע מהם טענת סברא זו" [אור החיים שמות יט, ט].

לעילוי נשמת אהובנו הראל בן דניאל דיל ז"ל שנפטר בדמי ימיו

ועל זה הדרך בעצמו הוא אמות הנביא או השליח. פי הנביא שינתן אות על-היותו נביא בראיה שהוא ילך על-פני המים, או שיבקע הנהר לעבר בו, או שילף במו-אש ולא יפנה, או שיירפא החולים או המצרעים - הנה זאת אות שהוא איש שראוי שיעשו על-ידי נסים, אותות ומופתים; אבל אין זה אמות עצמי לנבואה, וכל-שכן שאיננו אות אל שתנתן תורה על-ידי. כי כבר ימצאו אותות ומופתים נעשים בלהט^ו וכשופי; או נעשים על-ידי הצדיקים שאינם נביאים, כמו שנוזר בבבא-מציא (נט:): בענין מחלקתו של רבי אליעזר, שנזקק חרוב מקומיו וחזרה אמת-המים לאחוריה, וזולת-זה, ואף-על-פי-כן לא קבעו הלכה כדבריו, לפי שלא היה מסכים^ו בנביא.

ולזה תמצא פי כל האותות והמופתים שעשה משה קדם מתן-תורה, היו אותות אל שראוי שיעשו על-ידי אותות ומופתים בלבד, לא לקבל תורה על-ידי. והדבר הזה בלבד היה האמנת ישראל בו, ועל-כן היו מתנהגים על-פיו, בהיותם מאמינים שה' שומע צעקתו ומקים דבריו; כמו שעשה משה במרה: "ויורהו יי עיץ" [שמות טו, כה]; וכן במלחמת עמלק [שם יז, י-יב]; והיריד המן בתפלתו [שם טז]; ובקע הים בצעקתו - אמר הכתוב [שם יד, טו]: "מה-תצעק אלי". ועל-זה ועל פיוצא-בו נאמר בבקיעת ים סוף [שם, לא]: "ויאמינו ביי ובמשה עבדו" - רצה לומר: שהאמינו שהיה עבד ה', שיעשה ה' על-ידי אותות ומופתים, ככל אשר חפץ יגור אמר ויקם לו^ו. כמו שנמצא זה על-ידי הצדיקים, שה' יעשה על-ידיהם אותות ומופתים אף-על-פי שאינם נביאים, כרבי פינחס בן-יאיר שבקע הנהר שלש פעמים, לפי מה שספר ממונו [חולין ז]; וכרבי חנינא בן-דוסא [תענית כה.], וחוני המעגל [שם, פ"ג מ"ח], וכןקדימו בן-גוריון שנקדה^ו לו חמה [שם כ.], וכחנניה, מישאל ועזריה שצולו מכבשן האש [דניאל ג].

אבל בעבור שהאותות והמופתים שנעשו על-ידי משה רבנו, עם-רבנים והפלטת פליאותם^ו בשנוי טבעו של עולם, לא היו מופת עצמי לנבואה - היו ישראל מספקים עדין במציאות הנבואה^ו. תדע - שהרי אחר מתן-תורה אמרו למשה [דברים ה, כ]: "היום הזה ראינו כי-ידבר אלהים את-האדם וחי"; שיראה מזה שעד המעמד ההוא היו מספקים במציאות הנבואה, עם-היותם מאמינים במשה שהוא עבד ה' להעשות על-ידי אותות ומופתים, כמו שאמר הכתוב [שמות יד, לא]: "ויאמינו ביי ובמשה עבדו".

ולזה תמצא שאמר ה' למשה בעת מתן-תורה [שם יט, ט]: "הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם-בך יאמינו לעולם"^ו - כלומר: אני רוצה לאמת להם מציאות הנבואה עצמה אמות עצמי, וגם לאמת להם שאתה שלוח מאתי לתת תורה על-ידי; וזה, בשהם עצמם ישיגו למעלת הנבואה, ובהם יתאמת להם מציאות הנבואה עצמה; ועוד, שישמעו אותי מדבר עמך כשאני רוצה לתת תורה על-ידי. וזהו אמות עצמי לנבואה ולשליחות השליח. ולזה אי-אפשר שישאר אחר אותו המעמד הנכבד שום-ספק ולא שום-חשש זיוף, אחר שנתאמתו במעמד ההוא השני-דברים שהם הכרחיים לאמת מציאות "תורה מן השמים": האחד - מציאות הנבואה, לפי שקלם היו נביאים באותה שעה ושמעו קול ה' אלהים אומר להם עשרת הדברות; והשני - ששמעו את הקול אומר למשה [דברים ה, כו-כז]: "לך אמר להם: שובו לכם לאהליכם. ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך את כל-המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ אשר אנכי נתן להם לרשתה". ובהם נתאמת להם אמות עצמי כי משה היה שליח להנתן תורה מתמדת^ו לדורות על-ידי.

מופת אינו אימות עצמי לנבואה

מופתי משה לפני מתן תורה

ישראל היו מסופקים במציאות הנבואה

מתן תורה הוא האימות העצמי לנבואה

בלהט - סוגי כישופים ואחיות עיניים. **מסכם** - מוחזק. **יגור אמר ויקם לו** - יגזור גזירה והיא תתקיים. **שנקדה** - שורחה. **והפלטת פליאותם** - ניסים מופלאים רחוקים מדרכי הטבע. **במציאות הנבואה** - שיש מציאות של נבואה, דיבור של אלוהים אל האדם. **מתמדת** - נצחית.

מאמר ראשון יח' ד' אלול

לימוד יומי
נחמה
ספר העיקרים א

ביאורים

התורה מייחסת חשיבות עליונה לנבואה. היא מצוה על כל יהודי לקיים את דברי הנביא, ומייחדת פסוקים רבים והלכות רבות לעניין הנבואה. דרך הנבואה הקב"ה 'מדבר' עימנו, ומצוה עלינו כיצד לנהוג. מי שממרה את דברי הנביא חייב מיתה בידי שמים: "והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו" [דברים יח, יט, וכפירוש הגמרא סנהדרין פט.].

יחד עם זה, כל נביא נמצא במבחן על אמיתות נבואתו. בתחילה, הוא צריך להוכיח את אמיתותו דרך מופתים או דרך התקיימות דברים שחזה, ובהמשך צריך להמשיך להיות נאמן לתפקידו ולצוות רק על מה שהותר לו.

רבי יוסף אלבו מלמד אותנו שמי שעל ידו ניתנת התורה, צריך להיות יותר מזה. הוא חייב להיות דווקא מוכר וידוע כשליח, כלומר שמעבר לכך שעם ישראל ידע על עצם היכולת של נביא לקבל נבואה מהבורא, ומלבד מה שהוא יהיה מוחזק כנביא, צריך שתהיה לו קומה נוספת - שעם ישראל ידעו על כך שהבורא אכן שולח בידו בפועל את התורה. בכך לא יוותר כל מקום לפקפוק כלשהו שהתורה שבידינו אכן ניתנה מהבורא.

אם נתבונן בדברים לעומק, נוכל ללמוד מדברי רבי יוסף אלבו ליחסנו לקבלת התורה. קבלת התורה על ידי עם ישראל אינה עוד מאורע נקודתי בהיסטוריה. היא אירוע העומד במרכז העולם, שכל בריאת העולם והנהגתו תלויים בו. לולא קיבלו עם ישראל את התורה ולולא נהגו על פיה, היה העולם חסר את תוכנו הפנימי ואת התפקידים שאותו ייעד לו הקב"ה בכל שנות קיומו. לכן חשוב ומהותי כל כך שעם ישראל יקבלו את התורה באופן כזה שהם רואים בעיניהם איך התורה עוברת אליהם הישר מהבורא.

הרחבות

• נבואת משה

וְזֶה הַהֲבָדֵל שֶׁבֵּין הַנְּבִיא וְהַשְּׁלִיחַ. רבי יוסף אלבו מתמצת כאן את ההבדל בין משה לבין שאר הנביאים על ידי הבדל השמות 'נביא' ו'שליח'. שינוי השם מבטא את עומק ההבדל. הנביא הוא אישיות בפני עצמה, אופיו וסגנונו האישי באים לידי ביטוי בתוכן נבואותיו. לעומתו, השליח אין לו משל עצמו אלא הוא עושה שליחותו להעביר דברים כהווייתם. מכיוון שכן, מיוחדת היא נבואת משה בכך שכל אחד ואחד מלומדי התורה לדורות יכול למצוא בה את רעיונו וסגנונו שלו. נבואת משה אינה גוון במציאות אלא היא מעבירה בשלימות את דבר ה', וכוללת את כל גווני המציאות והנפשות השונות, ואף ההבנות הפרטיות של לומדי התורה כלולים בה. כך כותב הרב קוק: "יש שכל כך מתגבר המעין העליון של המחשבה העליונה, המתעלה מכל תוכן של ציור (כלומר, שאינה מוגבלת לסגנון וצורת ביטוי מסוימים) עד... שאפילו תכונות פרטיות ופרטי פרטיות באות לידי גילוי על ידה. וזהו הרז של אספקלריא המאירה (כיניו הגמרא [יבמות מט:]: לנבואת משה) שראוה משה שכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש בכל דקדוקי תורה וכל דקדוקי סופרים, הכל כלול בה" [אורות הקדש א רעח].

וְזֶה הַהֲבָדֵל שֶׁבֵּין הַנְּבִיא וְהַשְּׁלִיחַ: כִּי הַנְּבִיא, אֲמוֹת נְבוֹאָתוֹ הוּא – אִם בְּהַגְדַת הַעֲתִידוֹת, שְׁלֵא יִפְל דְּבַר° מְכַל דְּבָרָיו אֲרָצָה; וְאִם בְּעֵשִׂית אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים. וְהַנְּבִיא שֶׁתְּתַאֲמַת נְבוֹאָתוֹ עַל זֶה-הַדֶּרֶךְ – מִצְוָה פְּרָטִית הִיא בְּתוֹרָה לְשִׁמְעַת אֵלָיו בְּכָל מָה שְׁיֵאמֹר, וְאִפְלוּ לְעֵבֵר עַל דְּבָרֵי תוֹרָה בְּהוֹרָאת שְׁעָה°, כְּגוֹן אֵלֵיהוּ בְּהֶר-הַפְּרָמֶל [יבמות צ:], חוּץ מִעֲבֹדַת אֱלִילִים. כִּי אַחַר שֶׁנֶּסֶה פְּעָמִים רְבוֹת וְנִמְצָאוּ כָּל דְּבָרָיו אֲמִתִּים, אִם בְּעֵשִׂית אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים וְאִם בְּהַגְדַת הַעֲתִידוֹת, וְלֹא הִפִּיל מִכָּל דְּבָרָיו אֲרָצָה – הֵרִי הוּא בְּחֻזְקַת נְבִיא וּמִצְוָה לְשִׁמְעַת אֵלָיו; אָמֹר הַכְּתוּב [ש"א ג, יט-כ]: "וְלֹא-הִפִּיל מִכָּל-דְּבָרָיו אֲרָצָה. וַיִּדַע כָּל-יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד-בְּאֵר שָׁבַע, כִּי נֶאֱמַן שְׁמוֹאֵל לְנְבִיא לֵי"י". וְהֵרִי-זֶה כְּמִי שֶׁעָשָׂה הַתְּרִיא"ק פְּעָמִים-שְׁלֹשׁ וְנִסָּה אוֹתוֹ שֶׁהוּא אֲמִתִּי, שְׁזָה-הַרוֹקֵחַ בְּחֻזְקַת אֲמִתִּי עַד שֶׁיִּנְסָה פְּעַם אַחֲרַת וַיִּמְצָא מִזְיָף. וְכֵן הַנְּבִיא הַמְּגִיד הַעֲתִידוֹת אוֹ הַעוֹשֶׂה אוֹת אוֹ מוֹפֵת עַל נְבוֹאָתוֹ – מִצְוָה לְשִׁמְעַת אֵלָיו כָּל עוֹד שְׁלֵא יִמְצָא שֶׁקֶר בְּדְבָרָיו. אָמֹר הַכְּתוּב [דברים יח, כב]: "אֲשֶׁר יִדְבֵר הַנְּבִיא בְּשֵׁם יי' וְלֹא-יְהִי הַדְּבָר וְלֹא יָבֵא, הוּא הַדְּבָר אֲשֶׁר לֹא-דְבָרוֹ יי'" – כִּי כִּבֵּר אֶפְשֶׁר שֶׁהַנְּבִיא יְהִי נְבִיא אֲמִתִּי וְיִכְזַב בְּשׁוֹם-פְּעַם בְּבַחֲרִית עֲצָמוֹ° – וְלֹא מִצַּד-הַנְּבוֹאָה, כִּי "לֹא אִישׁ אֵל וְיִכְזַב" [במדבר כג, יט], כְּמוֹ שֶׁקֶרָה לְחַנְּנִיָּה בֶן-עֲזַוָּר, שֶׁהִיָּה נְבִיא אֲמִתִּי, כְּמוֹ שֶׁאֲמָרוּ רז"ל בְּמִסְכַּת סְנֵהֲדָרִין [פט.], וְטַעַם וְכִזָּב בְּשִׁבְרִית הַמוֹטָה° מֵעַל צוּאֵר יִרְמִיָּהוּ. וְלִזֶּה נֶעֱנַשׁ, כְּמוֹ שֶׁאֲמָר לוֹ יִרְמִיָּהוּ: [כח, טו]: "לֹא-שָׁלַחַךְ יי' וְאַתָּה הַבְּטַחְתָּ אֶת-הָעַם הַזֶּה עַל-שֶׁקֶר"; וְכַתּוּב [שם, טז]: "הִשְׁנָה אֶתָּה מֵת כִּי-סָרָה דְבַרְתָּ אֶל-יי'"; וְכַתּוּב [שם, יז]: "וַיִּמַּת חַנְּנִיָּה הַנְּבִיא בְּשִׁנְהָ הֵהִיא בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי".

אָבֵל הַשְּׁלִיחַ – וְהוּא אֲשֶׁר הוּא שְׁלִיחַ לְהַנְתֵּן תוֹרָה עַל-יְדֵיו אִי-אֶפְשֶׁר שֶׁיִּכְזַב בְּשׁוֹם-פְּנִים, כִּי לֹא יִקְרָא "שְׁלִיחַ" אִם לֹא שְׁיִתְאַמַּת לְשִׁיחוֹתוֹ אֲמוֹת עֲצָמִי. וְזֶה, אִם בְּהַתְאַמְתוֹת מִצִּיאוֹת הַנְּבוֹאָה לְכָל הַמְּקַבְּלִים כְּמוֹ שֶׁהַתְאַמַּת לְכָל יִשְׂרָאֵל בְּשַׁעַת מִתֵּן-תוֹרָה, וְאִם בְּהַתְאַמְתוֹת שְׁלִיחוֹת הַשְּׁלִיחַ כְּמוֹ שֶׁנִּתְאַמַּת שְׁלִיחוֹת מִשֶׁה רְבִנוּ; לֹא שְׁיִתְאַמַּת בְּהַגְדַת הַעֲתִידוֹת אוֹ בְּעֵשִׂית אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים. שֶׁהַגְדַת הַעֲתִידוֹת – אֲמוֹת בְּלִתִּי-עֲצָמִי לְשִׁיחוֹת הַשְּׁלִיחַ לְתַת תוֹרָה עַל-יְדֵיו, וְאֶפְשֶׁר שֶׁיִּכְזַב בְּאִיזוֹ-פְּעַם, כְּמוֹ שֶׁקֶרָה לְחַנְּנִיָּה בֶן-עֲזַוָּר, כְּמוֹ שֶׁאֲמָרוּ. וְכֵן עֵשִׂית הָאוֹתוֹת וְהַמוֹפְתִים, יֵשׁ בָּהֶם סִפְק – שֶׁאֶפְשֶׁר שֶׁיַּעֲשֶׂוּ כְּמוֹתֶם בְּאִיזוֹ-חֶקְמָה אוֹ תַחְבּוּלָה טְבִיעִית. אָבֵל פְּשִׁיתֵת אֲמִתִּי שְׁלִיחוֹתוֹ עַל-דֶּרֶךְ שֶׁנִּתְאַמַּת שְׁלִיחוֹת מִשֶׁה, אִי-אֶפְשֶׁר שֶׁיִּכְזַב בּוֹ הַכְּזָב בְּשׁוֹם-פְּנִים: לֹא מִצַּד-בְּחִירַת עֲצָמוֹ°, וְלֹא מִצַּד אַחֵר. לֹא מִצַּד-בְּחִירַת עֲצָמוֹ – כִּי לֹא יִקְיִם אֵלָיו הַש"י הַשְּׁלִיחוֹת עַל זֶה-הַדֶּרֶךְ, אִם הִיָּה עֲתִיד לְכַזֵּב. וְלֹא מִצַּד אַחֵר – כִּי אַחַר שֶׁנִּתְאַמַּת שְׁלִיחוֹתוֹ אֲמוֹת עֲצָמִי, נִסְתַּלַּק מִמֶּנּוּ כָּל מִיָּן מִהַסְּפֵק.

אימות השליח

שְׁלֵא יִפְל דְּבַר וכו' - לא יהא דבר מדבריו שלא יתקיים. **בְּהוֹרָאת שְׁעָה** - הוראה פרטית, מקומית לזמן מסוים. **בְּבַחֲרִית עֲצָמוֹ** - מפני שבחר לשקר. **בְּשִׁבְרִית הַמוֹטָה וכו'** - שבר את העול שהיה על צוואר ירמיהו, וטען שהחורבן והגלות לא יבואו על ישראל. **בְּחִירַת עֲצָמוֹ** - יכולת הבחירה של השליח.

ביאורים

בדרך כלל אנו רגילים לראות שהעולם הזה מתנהל באופן טבעי לחלוטין. דוגמה לכך ניתן לראות בעובדה שאנו רגילים שאם נרצה לבצע שינוי כלשהו במה שקיים בעולם, נהיה מוגבלים לעשותו אך ורק באופנים הטבעיים שבידינו. דוגמה נוספת אנו רואים בעובדה שהעתידי מבחינתנו לוט בערפל ואין לנו שום יכולת לחזות מה יקרה בו. אלא שלעיתים אנו שומעים פתאום על כל מיני 'עושי מופתים' או 'מגידי עתידות', או אפילו פוגשים אותם בעצמנו. במצב כזה, הרושם הגדול שעושה עלינו שבירת המציאות שהיינו מורגלים אליה עלול לבלבל אותנו. לפעמים אנו אפילו עדים לתופעות, שבהן היחס לאותו אדם שעושה מופת מסוים נהיה יחס של הערצה גדולה, עד כדי הליכה אחרי דמות זו ושעבוד למה שהיא מורה לעשות.

אולם לא די במופת של שינוי סדרי הטבע או הגדת עתידות כדי להעיד על דמות מסוימת שהיא דמות של אדם גדול ומיוחד. רבי יוסף אלבו מלמד אותנו שלעיתים פעולות אלו אינן נגרמות כתוצאה מגדלותו של האדם וקרבתו הגדולה לבורא. פעולות אלה עלולות להיגרם כתוצאה מכל מיני כוחות, אם כוחות טומאה או אפילו כוחות של קודש, שמנוצלים על ידי אנשים לקידום צרכיהם האישיים. אי לכך, כל התופעות הללו מצריכות זהירות מרובה, ומוטל עלינו לבדוק האם מדובר בתופעות נכונות וחיוניות, שתכליתן שימוש חיובי בכוחות מסוימים כדי לעשות את רצון הבורא. לעיתים מדובר בשימוש לא נכון, ואז הדבר חמור ומסוכן.

העולם הרוחני עומד מעל העולם שלנו, ולכן בכוחם של שמות קדושים וכדומה לפעול בו ולעשות כל מיני דברים ש'מעל לטבע'. דווקא משום כך ישנה הקפדה גדולה מצידו של הבורא, שכל שימוש בכוחות רוחניים אלו יהיה דווקא על ידי האנשים הראויים לכך, וגם הם מחויבים להשתמש בשמות הקודש רק ברצון ה' או לכבודו.

כפי שראינו לעיל, אימות התורה עומד מעל לזה. נתינת התורה לעם ישראל הייתה מכח הראייה של עם ישראל שראו בעיניהם שהקב"ה בוחר במשה עבדו להיות מוסר התורה, ושזו התורה שאותה הקב"ה נתן לעם ישראל. בדרך זו אין כל אפשרות של פקפוק באמיתותה, במחויבות אליה, בקשר שבין עם ישראל לתורה ובשייכותה אלינו.

הרחבות

• שימוש בשמות הקודש

פי השמות הם כפלי אמונתו של מקום, כי שם כפחם שיעשו בהם אותות ומופתים. הרמח"ל מסביר שהקב"ה משפיע שפע רב על העולם וכל שפע מכונה בשם אחר. ממילא, השימוש בשמות המתאימים יכול להשפיע שפע בעל אופי מסוים. וכך הוא כותב: "ואמנם כפי כל פרטי השפעותיו, רצה ונקרא בשמות שונים. והנה גזר וחקק שבהזכיר ברואיו את שמו, ימשך להם ממנו הארה והשפעה, וכענין שנאמר: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי, אבא אליך וברכתיך" [שמות כ, כא]. ואולם כפי השם שזיכרוהו ויקראוהו בו, כך תהיה ההשפעה הנמשכת על ידי ההזכרה ההיא..." [דרך ה' ג, ה].

ממשיך הרמח"ל וכותב: "אכן הדבר ברור, שאינו ראוי והגון להדיוט שישתמש בשרביטו של מלך, ועל דבר זה אמרו ז"ל, "ודאשתמש בתגא - חלף" [אבות א, יג]. ואין היתר בדבר אלא לקדושים הקרובים לו יתברך ודבקים בו, שישתמשו בזה למה שיוולד ממנו קידוש שמו יתברך ועשית רצונו באיזה צד שיהיה. וזולת זה, אף על פי שלא תמנע הפעולה למשתמש, אם ישמור דרכי השימוש כראוי - ענוש יענש על זדונו. וכבר אמרתי, שעל כל פנים אין הדבר מוחלט, אלא מוגבל בגבולות מה שראתה החכמה העליונה היותו נאות". [סעף ז] לא לכל אדם ראוי להשתמש בשמות הקדושים, אלא רק לאדם קדוש שעושה זאת לשם שמים. כמו כן, לא תמיד השימוש בשמות יגרום לתוצאה, אלא רק אם הוא נעשה באופן שבו הקב"ה קבע.

לעילוי נשמת הרב יצחק מאיר בן הרב ישראל האיתן ז"ל

וזהו מה שכתב הרמב"ם ז"ל בספר המדע, בפרק שמיני מהלכות יסודי התורה [ה"א]: משה רבנו ע"ה, לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה - שהפאמינים על-פי האותות, יש בלבם דפי', שאפשר שיעשה האות בלהט וכשוף וכו'. ובמה האמינו בו? במעמד הר סיני, - שעיינו ראו ולא זר, ואיינו שמעו ולא אחר, האש והקולות והלפידים; ומשה נגש אל הערפל, והקול מדבר אליו ואנו שומעים: משה מושה, "לך אומר להם: שיבו לכם לאהליכם. ואתה פה עומד עמדי ואדברה אליך את כל-המצוה והחקים המושפטים אשר תלמדם" [דברים ה, כו-כז]. ומנין שמעמד הר-סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שאין בה דפי? שנאמר: "הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם-בך יאמינו לעולם" [שמות יט, ט] - מכלל שקדם-זה לא האמינו נאמנות שהיא עומדת לעולם אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה. עד כאן לשונו.

וכונת דבריו: שהאותות שיעשו הנביאים - פמת שהחיה אלישע; וכרפואת צרעת נעמן; וכחנניה, מישראל ועזריה שלא נכוו בכבשן האש; ודניאל שנצל מן האריות; ויונה שנצל ממעי הדגה; וכן כל האותות שנעשו על-ידי כל נביא ונביא, או הגדת העתידות - אינן ראיות עצמיות לנבואה. פי כבר אפשר הגעת העתידות על-ידי הוברי השמים^ו או בעלת-אוב. וכן עשית האותות, כבר אפשר שיעשו קצתם לצדיקים או על-ידי חסידים, אף-על-פי שאינם נביאים, כרבי חנינא בן-דוסא ורבי פינחס בן-יאיר וחבריו, או על-ידי איזו-תחבולה טבעית, כמו שאמרו רז"ל על חזקיה מלך יהודה שהעבירו אחז אביו באש ונצל לפי שסכתו^ז אמו שמן סלמנדרא^ח [סנהדרין סג:]; או אפשר שיעשו בלהט או בכשוף כמו שהיו עושים חרטמי מצרים, או על-ידי שם משמות הקדש.

פי השמות הם כפלי אמונתו של מקום, כי שם בלחם שיעשו בהם אותות ומופתים. ומי שמשתמש בהם ברצונו של מקום, פנביאים, או לכבודו של מקום, פחסידים - הוא אהוב למעלה ונקמד למטה [קידושין עא:]; ואינו מת בחצי ימיו ואינו נופל ביד שונאים - אמר ה' לירמיהו ע"ה: "ונלחמו אליך ולא-יוכלו לך, כי-אתך אני נאם-וי' להצילך" [א, יט]. אבל מי שישתמש בהם מדעת עצמו ושללא לכבודו של מקום, הוא נכרת בחצי ימיו ונופל ביד שונאים וסוף שיחתם^ט ברע - אמרו רז"ל: ודישתמש בתגא חלף^י [אבות, פ"א מ"ה]. והרי-זה כמי שגנב טבעתו או כליו או חותמו של מלך ומשתמש בהם, שהוא חייב מיתה. ואפלו ישעיהו, שהיה נביא אמת, לפי שהזכיר שם מן השמות להנאת עצמו - כמו שאמרו רז"ל במסכת יבמות: אמר שם ואבלע בארזא^{יא} - נענש ונפל ביד שונאים והרגוהו, כמו שנוזכר שם [מט:]. והבן זה מאד, פי בדבר הזה יבחן המשתמש בשמות שלא ברצונו של מקום: בשמיות מיתה משנה או יכרת בחצי ימיו. וזה-הדבר נבדו בו רבים ולא ידעו איך אפשר שישתמשו הפריצים בשמות ויגיע המעשה^{יב} על-ידיהם, אחר היות הנביאים משתמשים בהם, לפי מה שנומצא לקדמונים ונרמז בפסוק^{יג} "ויסע", "ויבא", "ויט" [שמות יד, יט-כא].

והקלל בזה: פי הפל הולך אחר החתום^{יד}. ובעבור-זה הוא מבאר שאין האות ראייה אמתית על הנבואה, וכל-שכן - על שליחות השליח. ולזה^{טו} לא היו האותות שנעשו על-ידי משה קדם מתן-תורה אותות עצמיים לנבואה^{טז}, וכל-שכן - אל שתנתן תורה על-ידי, עד מעמד הר-סיני. וזהו מה שרצינו לבאר בזה-הפרק.

דפי - פפוק, חסרון. הוברי השמים - חושים בכוכבים ודומיהם. שסכתו - משחה את בשרו. שמן סלמנדרא - המגן מפני האש. שיחתם - יסיים את חייו. ודישתמש בתגא חלף - המשתמש בכתרו של המלך עובר מן העולם. ואבלע בארזא - נבלע בעץ הארז כשברח ממנשה מלך יהודה. המעשה - המופת, הנס. ונרמז בפסוק - שמות קדושים נרמזו בפסוק זה. החתום - הסוף. ולזה - ולכן. לנבואה - עצם מציאות הנבואה בעולם.

ביאורים

הרבה פעמים אנו מוצאים את עצמנו דנים בדברים שונים, מתלבטים בהם ומביאים ראיות לכאן ולכאן. אולם ישנם דברים שהם טבועים בנו. יסודות שנמצאים עמוק בתוכנו שאינם זקוקים לראיות. כך למשל, אדם לא דן עם עצמו האם השם שקוראים לו כולם הוא אכן שמו האמיתי, למרות שבינקותו כשניתן לו השם הוא לא הבין כלום. רבים מאיתנו גם אינם חוקרים מה גורם ללב שלנו לפעום. חיינו בנויים סביב דברים רבים שאנו מקבלים אותם כמוכנים מאליהם, למרות שאף פעם לא חקרנו את אמיתותם.

רבי יוסף אלבו עוסק כאן במסורת שעברה לאורך הדורות על מתן תורה לעם ישראל. מעמד הר סיני התרחש לפני שבאנו לעולם, כך שלא היה באפשרותנו לנכוח בו, ולכן ההכרה שלנו בו היא מכח אמונה. מסיבה זאת הוא פותח בהגדרת המושג אמונה ומסביר שאמונה שייכת בדבר ודאי מאוד שלמרות שלא נקלט אצלנו באמצעות החושים, אין אנו מטילים בו ספק.

כזאת היא האמונה שלנו בנתינת התורה מהקב"ה לעם ישראל על ידי משה רבנו. למרות שאנו לא השגנו אותה בחושים שלנו, אבות אבותינו השיגו אותה וראו אותה בעיניהם. הם ראו איך עם שלם זוכה לראיה נבואית, לשמוע באופן ישיר את דברי מלך מלכי המלכים, ועובדה זו עברה במסורת מאב לבן על ידי עם שלם. העדות על ראיה זו עברה במסורת מדור לדור בקרב עם ישראל ומכוחה אנו מאמינים גם בדורות המאוחרים יותר. אימות שנעשה באופן של ראיה, חזק יותר אפילו מאימות שכלי. לכן, אף שקשה להבין כיצד מי שאין לו את התנאים הנדרשים לנבואה יזכה לה, עבור עם ישראל ששמעו את הקב"ה בעצמם, הקושי שבהבנת הדבר אינו יכול לערער וודאות זו. את המסורת הודאית הזו העביר אותו דור לדורות הבאים, ועדותם על מה שראו מביאה לאמונה חזקה גם אצל הדורות הבאים.

הרחבות

• מהי האמונה

האמונה בדבר הוא הצטייר הדבר בנפש ציור חזק. רבי יוסף אלבו מגדיר את האמונה על-פי התוצאה - האדם חדור בתודעה מסוימת באופן חזק ובהיר. יש מגדולי ישראל שהדגישו יותר את הרובד השכלי, ואחרים הדגישו את הפן הנפשי, אך כולם מסכימים על התוצאה שמגיעה באמצעות האמונה, אותה מתאר רבי יוסף אלבו.

הרב קוק הסביר מהי האמונה עצמה: "האמונה אינה לא שכל ולא רגש, אלא גילוי עצמי היותר יסודי של מהות הנשמה, שצריך להדריך אותה בתכונתה". הנשמה היא כוח רוחני-פנימי שדוחף את האדם לעשות טוב ולהתקרב לקב"ה. דחיפה זו נקראת אמונה. ממשך הרב קוק ומסביר את הקשר של השכל והרגש אל האמונה: "וכשאינן משחיתים את דרכה הטבעי לה, איננה צריכה לשום תוכן אחר לסעדה, אלא היא מוצאה בעצמה את הכל. בעת החלש אורה (השפעתה), אז בא השכל והרגש לפנות לפניו דרך. וגם אז צריכה היא לדעת את ערכה, שלא משרתיה, השכל והרגש, הם הנם עצמותה". 'מחוסמים' שונים מפריעים לאדם 'לשמוע' את נשמתו, כמו תאוות או תפיסות עולם מוטעות ונמוכות. תפקידם של השכל והרגש אינו לקבע באדם תודעה חיצונית, אלא להחזיר לאדם את היכולת להיחף על-ידי נשמתו, כלומר להאמין [מאמרי הראיה עמוד 70].

פרק תשעה-עשר

האמונה בדבר הוא הצטייר הדבר בנפש ציור חזק. עד שלא תשער הנפש בסתירתו בשום-פנים, אף אם לא ינדע דרך האמות בו; כמו שלא תשער הנפש בסתירת המשפלות הראשונות והדברים שמתחשבתו של אדם גוברת בהם, או שהם באדם מצד-טבעו ולא ידע אף באו לו; או כמו שלא תשער הנפש בסתירת מה שהשג מן החוש וימה שאמת אותו הנסיון, אף-על-פי שלא תדע סבת האמות בו.

והאמונה תפל בכל דבר שלא השג למאמין מצד-החוש, אבל השג לאיש-מה רצוי ומקבל; או לאנשים רבים גדולי הפרסום השג הדבר ההוא או כיוצא בו בזמן-מה בחוש, ונמשכה הקבלה למאמין מן האיש ההוא או האנשים ההם, קבלה נמשכת מאב לבן. וזה ידאי ראוי להאמין בו, קרוב אל מה שהעיד עליו החוש למאמין ההוא, אף-על-פי שלא יאמתהו השכל. כמו מה שנתאמת בנסיון היות הש"י מנבא למי שיצא מביני אדם, מבלי שיקדמו לו ההכנות הטבעיות שמונו אותן רז"ל היותן הכרחיות להמצא בנביא כדי שתחול עליו הנבואה - אקרו בנדרים, פרק "אין בין המדר" : אין הנבואה שורה אלא על חכם, גבור ועשיר ובעל קומה, נאה וכו' [לח. שבת צב.]; ואף-על-פי-כן נתאמת בנסיון בשעת מתן-תורה שכל ישראל - חכמיהם וטפשיהם, וקצרי הקומה עם רמי הקומה, ורפי הלבב עם הגבורים, ועשיר ורש - כלם הגיעו למעלת הנבואה ושמעו קול אלהים חיים מדבר מתוך האש, כמו שהעיד הכתוב באמרו: "את-הדברים האלה דבר יי אל-כל-קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף" [דברים ה, יח]. ואמר משה, להעיר על זה-הפלא: "השמע עם קול אלהים מדבר מתוך-האש כאשר-שמעת אתה ויחי" [שם ד, לג].

הצטייר הדבר - יובן ויופנם. שלא תשער הנפש - משוכנע באמיתותו עד שלא יעלה בדעתו סתירת הדבר. ינדע - יתגלה. דרך האמות - צורת הוכחת הדבר. החוש - ידיעה המבוססת על הכרת החושים. אבל - אלא. בזמן-מה וכו' - היתה תקופה מסוימת שראו דבר זה דרך החושים ומשם ואילך במסורת. ורפי הלבב - פחדנים.